

темі ті ж самі, прямі чинники економічного зростання. За законом прибутковості, що падає, ефект від такого використання ресурсів усіх видів та ефективність самих вкладень спадає, а структура старіє та знижуються її виробничі параметри. Звідси необхідність структурної перебудови економіки й усі проблеми, пов'язані з цим. Зміни в структурі економіки й інноваційній сфері визначають потоки інвестицій, їх напрямки та ефективність.

Література:

1. Джигирей В.С. Экологические инвестиции в Украине. // Проблемы экологии. – Донецк: ДонНТУ, 2001. --- С. 12.
2. Качинський А.Б., Хміль Г.А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. – К.: НІСД, 2001. – С. 73.
3. Економічна безпека: виробництво, фінанси, банки. – К.: Либідь, 2001. – С. 122.

УДК 33:502.31:504.3

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

О.Є.КУПЦОВА – пошукувач, Херсонський ДАУ

До основних напрямів майбутнього формування еколого-орієнтованої системи життєзабезпечення України в цілому та південного регіону зокрема, відносяться максимальне використання економічних, екологічних і соціальних резервів в умовах становлення ринкової економіки, розгалуженої соціальної інфраструктури та сталого розвитку.

Проблеми перехідного періоду ряду зарубіжних країн, наприклад, вирішувались з допомогою провідних вчених та економістів, які змогли розробити і впровадити дієві програми ринкових перетворень тієї чи іншої держави. Необхідно лише наголосити, що під час формування соціально орієнтованої ринкової економіки для країн Балтії і Східної Європи була характерна зрілість і готовність суспільства до таких перетворень. За оцінками німецьких експертів, Україна мала серед усіх країн СНД найкращі шанси для розвитку, але, через ряд обставин досягти на цей час рівня життя розвинутих країн їй не вдалося [9].

На сучасному етапі, коли вкрай важливою й актуальною стає проблема взаємодії економічних реформ, суспільства і природи,

виникає потреба оцінити масштаби, небезпеку та територіальну неоднорідність впливів людської діяльності і наслідків антропогенного навантаження на природний комплекс та життєдіяльність людини, економіку країни. Оцінка, в основному, концентрується на виявленні наслідків [1,4,14].

Тому, на даний час дефініція “життєзабезпечення”, яка виникла в 80-х роках, має недостатньо розвинену теоретичну базу, яка б характеризувалася злагодженими конкретними сукупностями ідей, поглядів та концепцій. У науковій практиці були виділені поняття, які свідчать про багатогранність та різноплановість підходів до взаємодії людини та оточуючого її середовища [2,7,8,12].

Так, наприклад, у словнику видатного еколога-економіста М.Ф.Реймерса було дано визначення терміну життєздатність – це здатність особи зберігати своє існування в змінних умовах навколишнього середовища [11]. У працях К.Маркса було застосовано поняття життєдіяльність, яке використовувалось для означення способу буття людини як біологічного виду. В енциклопедичному словнику термін “життєзабезпечення” трактується як комплекс систем та заходів, що забезпечують життєдіяльність людини в космічному польоті. Тоді як американські спеціалісти зі стратегічного планування та розвитку місцевого самоврядування вважають, що це “система техніко-економічного та соціального обслуговування мешканців населеного пункту” [13].

Після розробки концепції раціонального природокористування та введення терміну екологія на початку 20-го сторіччя в США почало формуватися поняття під назвою соціальна екологія (social або human). Основоположники цієї теорії Р.Е.Паркс, Е.У.Беджерс, Р.Макінзі відокремили соціальну екологію від поняття *ecology of man*, тобто екологія людини як суспільної одиниці [6].

Система соціальної екології у вітчизняній науці була започаткована ще В.І.Вернадським. Він і заклав основи соціальної екології. У колишньому Радянському Союзі після першої Всесоюзної конференції “Проблеми соціальної екології” (1986 р.) та на основі робіт Е.В. Гірусова, В.Д.Комарова, Ю.М. Маркова за галуззю знань, що досліджує взаємовідносини людини як соціальної істоти з природою, закріпилась назва “соціальна екологія”. Особливий вклад у розвиток цієї міждисциплінарної науки вніс Г.О.Бачинський, який визначив закономірності взаємодії суспільства та природи [10].

Відзначимо, що як у вітчизняній, так і у зарубіжній економічній науці категорії “якість життя”, “рівень життя”, “життєзабезпечення” трактуються по-різному і в цілому розроблені недостатньо. На міждисциплінарному рівні ці поняття з іноземної наукової літератури 60-х років з’явились в працях вітчизняних вчених [11]. У цей же період у

США виникла потреба в розширенні соціальних індикаторів. На початку 70-х років А. Кампбелл в своїх роботах поставив акцент на глобальне моделювання за теорією та методами близьке до економетрики й концепцію “відчутної якості життя”. У рамках цієї теорії вивчається соціально-психологічний механізм реального сприйняття задоволення потреб людей. В Америці розробка теорії “якості життя” пов’язана з іменами Ф.Конверса, У.Роджерса, Ф.Андруза, Л.Мілбрейта, в Англії – з А.Мак-Конелом та С.Райтом. Відзначимо, що базою для наукових (економічних та соціологічних) досліджень став з 1974 року міжнародний журнал “Social Indicators Research”.

За класичною теорією, спосіб життя людини включає три категорії: рівень життя, якість життя і стиль життя. У найбільш загальному трактуванні рівень життя – це економічна категорія, яка дає уявлення про ступінь задоволення матеріальних, духовних й культурних потреб людини [3].

Наприклад, індекс якості життя (HDI) – відбиває тривалість життя, рівень смертності від захворювань, екологічні умови, а також інтелектуальні компоненти – рівень освіти і культурного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. – Рангування індексу людського розвитку (HDI) по 120 країнам за 2000 рік [16]

І	КРАЇНА	І	КРАЇНА	І	КРАЇНА	І	КРАЇНА
1	Канада	12	Франція	60	Болгарія	90	Азербайджан
2	Норвегія	14	Німеччина	62	Російська Федерація	93	Арменія
3	США	23	Ізраїль	63	Латвія	98	Киргизстан
4	Австралія	40	Словакія	64	Румунія	100	Туркменія
5	Ісландія	44	Польща	70	Грузія	102	Молдова
6	Швеція	46	Естонія	73	Казахстан	106	Узбекистан
9	Японія	56	Куба	78	Україна	110	Таджикистан
10	Англія	57	Білорусія	85	Турція	120	Гватемала

Наведемо більш докладне наше розуміння визначення терміну “рівень життя”. Це забезпечення населення необхідними матеріальними благами та послугами, досягнутий рівень їх споживання та ступінь задоволення раціональних потреб. Також визначаємо і термін “добробут”. Це грошова оцінка фактично спожитих благ та послуг протягом означеного періоду. У зіставленні з рівнем вдоволення потреб це і визначається як “вартість життя”. У більш широкому значенні поняття “рівень життя населення” охоплює такі фактори, як екологічна безпека, умови життя, праці й зайнятості, побут та дозвілля, здоров’я та медичне забезпечення, освіта, безпека життєдіяльності та ін. В та-

кому разі частіше вживається термін “якість життя”. Тому ринкова економіка є економікою масового споживання і покликана забезпечувати населення та виробляти товари, тільки беручи до уваги майбутнє споживання. Отже, підвищення рівня життя (соціальний прогрес) є пріоритетним спрямуванням суспільного розвитку.

На теперішній час в Україні модель добробуту, що загалом складалася, кардинально відрізняється як від західної моделі “суспільства масового споживання”, так і від радянської. Характерна відсутність усередненого типу споживання. У суспільстві сформувалися три якісно різних моделі добробуту: бідності, виживання і статку. Економічне розшарування населення проявилось в утворенні двох нерівних соціальних зон – зони забезпеченості і зони бідності, які аналізують за епізодично розробленими показниками.

Багато різноаспектних показників якості та рівня життя було запроваджено в статистиці та економіці [2,8,14].

Ще одна наука, яка виділилася в специфічному понятійному апараті – це безпека життєдіяльності, яка була введена з 1998 року в програму вищих навчальних закладів. В її основі є такі дисципліни, як інженерна екологія, охорона праці, цивільна оборона тощо. В основі цієї науки лежить всеосяжна за своїм значенням логічна категорія “життя”, яка тісно пов’язана з існуванням конкретного суспільства. Безпека життєдіяльності – це сукупність властивостей довкілля, яка не завдає шкоди людині у процесі її діяльності та якостей людини, заходів і засобів, які запобігають можливій шкоді її здоров’я. Таким чином, нова синтетична наука спрямована на вирішення проблем людини в суспільстві та навколишньому середовищі [15].

Зважаючи на різноплановий підхід науковців до проблем життєдіяльності, перерахуємо основні з них: раціональне використання природних ресурсів, відновлення живої (флора, фауна) та неживої (вода, повітря, клімат, надра тощо) природи та захист людства від антропогенного впливу й економічно та екологічно необґрунтованої діяльності [8].

Взаємодію природи та суспільства було також оцінено в економічних показниках зі співставленням витрат та доходів від економічної діяльності з екологічними та соціальними витратами. Неокласична екологічна теорія довкілля відображує природу, як екстерналію відносно економічних процесів [2].

Закономірно, що така проблематика (безпека життєдіяльності) постала перед міжнародними структурами. Так, в резолюції ООН “Економічний розвиток та охорона природи” ще в 1962 році відзначено, що людство несе перед нащадками моральну відповідальність за збереження планети. Світова спільнота на конференції ООН з охорони навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) вперше ви-

значила концепцію сталого розвитку, яку було декларовано як стратегію існування та життєдіяльності людства на двадцять перше сторіччя [7]. Стратегія сталого розвитку української економіки набула наукового обґрунтування в працях Б.М.Данілішина [4]. Саме дбайливе та раціональне відношення до людського потенціалу та здоров'я майбутнього покоління і буде служити запорукою економічного росту.

Поняття сталий розвиток сформульовано як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження і поетапного поновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між її потенціалом і потребами людей всіх поколінь [5]. Тому еколого-орієнтоване життєзабезпечення органічно поєднується з розумінням сутності та основ сталого розвитку.

Так, завдяки співробітництву з міжнародною спільнотою з 1998 року при Кабінеті Міністрів України було створено Національну комісію сталого розвитку України. Провідні вчені Б.Е.Патон, А.К.Голубченко та Мінекобезпеки обґрунтували наукові засади переходу держави на принципи такого розвитку з переліком основних цілей сталого розвитку: економічний ріст, охорона довкілля, соціальна справедливість, раціональне використання природних ресурсів, стабілізація чисельності населення, освіта, міжнародна співпраця.

У працях вчених Південного регіону знайшли також відображення деякі положення економічного забезпечення охорони довкілля, рівня життя. Були відзначені основні поняття та припущення стосовно економічної теорії життєдіяльності людини [1], техногенно-екологічна та ресурсно-екологічна безпека, постулати екоменеджменту та обґрунтовано сталий та безпечний розвиток Південного регіону [2].

На основі вище перерахованих точок зору авторів та теоретичних і концептуальних підходів до сталої системи екологічного, економічного і соціального розвитку ми вважаємо, що дефініція “життєзабезпечення” – це сукупність елементів, які пов'язані з раціональним науково-обґрунтованим забезпеченням комфортного проживання людини на певній території.

До найважливіших аспектів формування системи життєзабезпечення належать економічні, соціальні, екологічні, організаційні, наукові. Основним критерієм сталого розвитку життєзабезпечення населення є економічна та політична стабільність, науково-обґрунтоване та збалансоване споживання, раціональне використання природних ресурсів регіону, трудового потенціалу, побудова системи управління, вдосконалення соціально-економічних та екологічних відносин.

В Україні реальні економічні можливості для реалізації природоохоронної політики може забезпечити підвищення рівня екологічної освіти та культури усіх груп населення, практичне втілення в

економічне життя країни ідеології сталого розвитку, а також ефективна праця за всіма галузями та виробництвами народногосподарського комплексу.

Література:

1. Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Природопользование: основы экономико-экологической теории. – О.: ИПРЭИ НАН Украины, 1999. –350с.
2. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) – О.: ИПРЭИ НАН Украины, 2000. –280с.
3. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. Учебник для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА М, 1998. – С.3 – 45.
4. Дорогунцов С.І., Борщевський П.П., Данилишин Б.М.. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. – К.: Урожай, 1992. – 126 с.
5. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст. // Дзеркало тижня – 2001.- № 21
6. Макконнелл К.Р., Брю С. Л., Экономикс. – Таллин, Т1,1993.- 400 с.
7. Національна доповідь України // Конференція ООН. Навколишнє середовище і розвиток.(Бразилія –1992)-К.: Час – 1992.-46с.
8. Нестеров П.М., Нестеров А.П. Экономика природопользования и рынок: учебник для вузов. -М.:Аудит,ЮНИТИ,1998.-414с.
9. Новицкий В. Геоэкономические приоритеты Украины: региональные тенденции.//Экономика Украины.-1997.-№5.-С.25-33.
10. Основи соціоекології: навчальний посібник / Бачинський Г.О., Беренда Н.В., Бондаренко В.Д. та ін. -К.:Вища школа,1995.-238 с.
11. Природопользование. Словарь справочник Сост. Реймерс Н.В. -М: Мысль-1980-617 с.
12. Славов В.П. Екологія і людина: стратегія виживання // Вісник Державної агроєкологічної академії України. – 1998.–№1. – С. 3-6.
13. Стратегічне планування. Охорона здоров'я // Аспекти самоврядування. Часопис Українсько-Американської програми “Партнерство громад”. – 2000.- №7.- С.48-64.
14. Экология и экономика природопользования. / Э.В.Гирусов, С.Н.Бобылев, А.Л.Новоселов, Н.В.Чепурных / Под ред. Э.В.Гирусова.- М: ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
15. Ярошевська В.М., Ярошевський М.М., Москальов І. В. Безпека життєдіяльності.-К.:Интас,1997.-292 с.
16. Universal declaration of human rights. // Article 25, 2002. (Интернет)